

ODGOVOR POLICIJE NA ZLOČINE IZ MRŽNJE

prof. dr Tanja Kesić, doc. dr Ivana Bjelovuk, prof. dr Milan Žarković

Pregledni naučni rad

SAŽETAK

Inspiracija za rad i problem(i) koji se radom oslovljava(ju): Zločin iz mržnje je krimino-loški pojam kojim se označava krivično delo koje je učinjeno kao posledica netolerancije prema „drugačijima“. U pitanju su krivična dela koja se vrše zbog mržnje, netrpe-ljivosti ili predrasuda prema određenoj grupi ili zajednici i zato predstavljaju ozbiljnu pretnju po bezbednost ne samo pojedinaca koji su direktno izloženi ovoj vrsti krimina-liteta, već i društvene zajednice, budući da mogu voditi u sukobe širih razmara. Učiniti zločin iz mržnje znači izvršiti neko od krivičnih dela, kao što su: ugrožavanje sigurnosti, oštećenje tuđe stvari, teške i lake telesne povrede, ubistvo i dr. krivičnim zakonom određena dela, kada učinilac namerno targetira žrtvu zbog postojanja tzv. zaštićene ka-rakteristike. Pod zaštićenom karakteristikom podrazumeva se postojanje neke činjenice koja je zajednička za jednu grupu, poput rasne, verske i etničke pripadnosti ili seksu-alne orientacije, invaliditeta ili nekog drugog zajedničkog faktora. Imajući u vidu ovako definisane odlike zločina iz mržnje, pažnju treba usmeriti na njihovo prepoznavanje, pravilno identifikovanje i adekvatno postupanje nadležnih organa, posebno policije. Odgovor policije treba da bude prilagođen prirodi ovakvih krivičnih dela i senzibilisan prema njegovim žrtvama. Specifičnosti zločina iz mržnje, teške psihičke posledice po žrtvu i visoka tamna brojka kriminaliteta, opredelili su nas za izbor ove teme.

Ciljevi rada (naučni i/ili društveni): Cilj rada je da ukažemo na prisutnost zločina iz mržnje, postupanje policije u ovim slučajevima i definišemo najbolju praksu u odgovoru policije na ovaj vid kriminaliteta.

Metodologija/ dizajn: Radi postizanja postavljenog cilja u radu ćemo analizirati po-jam zločina iz mržnje u srpskom i komparativnim zakonodavstvima i analizirati pravila policijskog postupanja u državama koje su razvile posebne operativne vodiće za po-stupanje policije u slučajevima zločina iz mržnje. Pored toga, predstavićemo prime-re praktičnog postupanja srpske i drugih policija u identifikovanju zločina iz mržnje i postupanju sa žrtvama, koje se mogu smatrati posebno ranjivim i najinteresantnije sudske odluke.

Ograničenja rada/ istraživanja: Budući da je jedan od ciljeva rada ukazivanje na za-stupljenost zločina iz mržnje u Republici Srbiji, utvrđivanje ove činjenice podrazumeva analizu sudske prakse. Nažalost, i pored propisivanja zločina iz mržnje kao obavezne otežavajuće okolnosti (čl. 54a KZS), prema izveštaju nevladinih organizacija u Republiци Srbiji još uvek nije doneta nijedna presuda koja se poziva na ovaj član. Takođe, ne postoje ni zvanične evidencije zločina iz mržnje, što u značajnoj meri ograničava istraživanje i upućuje autore na predstavljanje slučajeva koji su medijski propraćeni.

Rezultati: Najznačajniji rezultati ovog rada su: ukazivanje na zastupljenost zločina iz mržnje i njegovih najčešćih oblika, predstavljanje i analiza policijskog postupanja i definisanje najbolje prakse u odgovoru policije na zločine iz mržnje.

Generalni zaključak: Uspešan odgovor policije na zločine iz mržnje i adekvatno postupanje prema žrtvama mogu se postići definisanjem najbolje prakse u postupanju policije i sistematičnim i sveobuhvatnim praćenjem i evidentiranjem o zločina iz mržnje.

Opravdanost istraživanja/ rada: Zločini iz mržnje predstavljaju ozbiljnu pretnju po bezbednost pojedinaca i društvene zajednice u celini zbog čega je potrebno preduzeti mere u pravcu prevencije i borbe protiv ovakvog ponašanja. Takođe, neophodno je i podizanje svesti o značaju suprotstavljanja i adekvatnog reagovanja na zločin iz mržnje i senzitivnog tretmana njegovih žrtava.

Ključne reči: zločin iz mržnje, odgovor policije, žrtve

POLICE RESPONSE TO HATE CRIMES

ABSTRACT

Reason for writing and research problem(s): Hate crime is criminological term which means crime that is committed as a consequence of intolerance toward "different". These are crimes which are committed because of hate, bigotry or prejudice toward certain group or community and therefore present serious security threat not only for individuals who are directly exposed to this kind of crime, but for social community, since they could lead to large-scale conflict. Hate crime could be any crime, such as: endangerment of safety, damage of another's object, serious and light bodily harm, murder and other crimes according to the Criminal Code, when the offender deliberately targets the victim because of existence of so called protected characteristic. Protected characteristic is certain fact which is common for one group, such as race, religion and ethnicity or sexual orientation, disability or other common factors. Bearing in mind thus defined characteristics of hate crimes, attention should be focused to their recognition, proper identification and treatment of competent authorities, especially police. Police response should be adjusted to the nature of these crimes and sensitive to its victims. Specifics of the hate crime, serious psychological consequences for the victim and high dark figure of crime, opted us for this topic.

Aims of the paper (scientific and/or social): The aim of this article is to highlight the presence of hate crimes and police conduct in these cases and to define the best practice in police response toward hate crime.

Methodology/ Design: In order to achieve the aim we'll analyze the concept of hate crime in Serbian and comparative legislation and rules of police conduct in states that have adopted special police hate crime operational guidances. Nonetheless, we'll present examples of practical actions of Serbian and other police in identifying hate

crimes and treatment of victims, that can be considered as particularly vulnerable victims and the most interesting court decisions.

Research/ Paper limitation: Since one of goals of this article is highlighting the presence of hate crimes in the Republic of Serbia, determination of this fact requires analyze of court practice. Unfortunately, despite hate crime is regulated as mandatory aggravating circumstance (Art. 54a CCS), according to the report of NGO, no court in the Republic of Serbia has delivered a verdict which refers to this article. Also, there are no official records of hate crimes, which significantly limits research and directs authors to presentation of media covered cases.

Results/ Findings: The most significant results of this article are: to point out representation of hate crimes and its most common forms, presentation and analyze of police conduct and defining the best practice in police response to hate crimes.

General Conclusion: Successful police response to hate crime and adequate treatment of victims could be achieved by defining the best practice in police conduct and systematic and comprehensive monitoring and recording of hate crimes.

Research/ Paper Validity: Hate crimes present serious security threat not only for individuals who are directly exposed to this kind of crime, but for social community in whole, that's why is necessary to take measures toward prevention and fight against such behavior. Also, it is necessary to raise awareness about the importance of opposition and adequate reaction to hate crime and sensitive treatment of its victims.

Keywords: hate crimes, police response, victims

1. Uvod

Jedan od fundamentalnih principa na kojima počivaju demokratske države je jednaka zakonska zaštita svih građana, bez diskriminacije po bilo kom osnovu. Zločin iz mržnje (eng. *hate crime*) je upravo negacija ovog principa jer predstavlja izuzetno štetno ponašanje kojim se narušavaju temelji društva i poverenje među zajednicama (Lučić-Čatić i Bajrić, 2013). Mada se ovaj pojam različito definiše, u suštini obuhvata različita ponašanja kojima se povređuju ili ugrožavaju osnovna ljudska prava pojedinaca zbog njihove stvarne ili pretpostavljene pripadnosti nekoj društvenoj (po pravilu, manjinskoj) grupi, prema kojoj učinilac gaji određene predrasude.

Među teoretičarima, postoje različiti pristupi u određivanju ovog fenomena. Prema jednom mišljenju, zločini iz mržnje su krivična dela koja su, u celini ili delimično, motivisana prepostavkom ili činjenicom da je žrtva drugačija od učinioca tog krivičnog dela (Levine i McDevitt, 2008). U pojedinim definicijama zločini iz mržnje se percipiraju ne samo kao dela usmerena protiv pojedinca, već i protiv društva u celini. Tako se zločin iz mržnje definiše kao krivično delo koje je učinjeno prema pojedincima, imovini ili društvu, a koje je u celini ili delimično motivisano učiniočevim predrasudama protiv određene rase, religije, invaliditeta, seksualne orientacije ili etničkog ili nacionalnog porekla (FBI, 2003). U pitanju je krovni termin za zločine koji se mogu manifestovati na različite načine, od govora iz mržnje,¹ širenja međuetničke ili međureligijske netrpeljivosti, vandalizma do nasilničkih krivičnih dela. Zločini iz mržnje su izuzetno opasna ponašanja kojima se stvara osećaj nesigurnosti i straha kako za direktnе žrtve, tako i za pripadnike targetirane grupe kojoj žrtva pripada ili se veruje da joj pripada. Zbog toga se ovi delikti percipiraju kao potencijalni izvor društvenih sukoba većih razmara, koji mogu eskalirati u oružane sukobe.

Mada je kreiran i razmatran kriminološki pojam, zločin iz mržnje vremenom dobija i krivičnopravnu dimenziju. Naime, svesne pogubnih efekata ovog fenomena države su preduzele značajne korake u pravcu inkriminacije krivičnih dela učinjenih iz mržnje. Zakonska rešenja su različita i variraju od inkriminacije posebnog dela (npr. izazivanje nacionalne, rasne i verske mržnje i netrpeljivosti),² preko propisivanja kvalifikatornih oblika osnovnog krivičnog dela do propisivanja mržnje kao otežavajuće okolnosti. Uči-

¹ Govor iz mržnje se najčešće odnosi na pisano ili verbalno izražavanje koje je uvredljivo, preteće ili uz nemirujuće i koje podstiče na mržnju, nasilje i diskriminaciju protiv grupe ljudi zbog njihove rase, nacionalnog porekla, religije, seksualne orientacije, invalidnosti ili drugih zaštićenih karakteristika (Lučić-Čatić, Bajraktarević-Pajević, Kavazović, Bojanović, 2016). Govor iz mržnje se percipira kao oblik diskriminacije i izraz netolerancije, koji može biti sastavni deo zločina iz mržnje. Ipak, u pitanju su različiti pojmovi, s obzirom da zločin iz mržnje ne uključuje uvek govor iz mržnje i vice versa (Petrušić, 2012).

² Krivični zakonik RS, „Službeni glasnik RS“, br. 85/2005, 88/2005 – ispravka, 107/2005 – ispravka, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014 i 94/2016. Slično je i u krivičnom zakonodavstvu Bosne i Hercegovine, gde je propisano krivično delo izazivanje nacionalne, rasne i vjerske mržnje, razdora i netrpeljivosti. Krivični zakon BiH, „Službeni glasnik BiH“, br. 3/2003, 32/2003, 37/2003, 54/2004, 61/2004, 30/2005, 53/2006, 55/2006, 32/2007, 8/2010, 47/2014, 22/2015 i 40/2015.

niti zločin iz mržnje znači izvršiti bilo koje krivično delo, kao što su: ugrožavanje sigurnosti, oštećenje tuđe stvari, lake i teške telesne povrede, silovanje, ubistvo i dr., krivičnim zakonom određena dela, pod uslovom da je učinilac motivisan postojanjem bar jedne od tzv. zaštićenih karakteristika. Pod zaštićenom karakteristikom podrazumeva se postojanje neke činjenice koja je zajednička za jednu grupu, poput rasne, verske, nacionalne i etničke pripadnosti, ili seksualne orijentacije, rodnog identiteta, invaliditeta ili nekog drugog zajedničkog faktora.

Imajući u vidu ovako definisane odlike i društvenu opasnost zločina iz mržnje, pažnju treba usmeriti na formulisanje pravilnog odgovora na ovaj oblik kriminaliteta, odnosno na njegovo prepoznavanje, pravilno identifikovanje i adekvatno postupanje nadležnih organa, posebno policije. Odgovor policije treba da bude prilagođen prirodi ovakvih krivičnih dela i senzibilisan prema njegovim žrtvama. Zbog toga je osnovni cilj ovog rada davanje doprinosu definisanju najbolje prakse u odgovoru policije na zločin iz mržnje.

Radi postizanja postavljenog cilja u radu ćemo, najpre, ukratko predstaviti pojam zločina iz mržnje u komparativnom i srpskom zakonodavstvu i zastupljenost ovog dela na prostoru Bosne i Hercegovine i Srbije. Potom ćemo prezentovati pravila policijskog postupanja u državama koje su razvile posebne operativne vodiče za postupanje policije u slučajevima zločina iz mržnje.

2. Inkriminisanje i zastupljenost zločina iz mržnje

Definisanje zločina iz mržnje razlikuje se od države do države. Kao konstanta prisutna u svim definicijama izdvaja se teško kršenje ljudskih prava. Prepoznavanje problema, koji se danas označava kao zločin iz mržnje prve su uočile Sjedinjene Američke Države.³ Donošenjem zakona i definisanjem posebne politike u suprotstavljanju zločinu iz mržnje, SAD su pionir u bavljenju ovim fenomenom. Sam pojam zločin iz mržnje prvi je popularizovao John Conyers Jr., predstavnik SAD za 13. kongresni disktrikt u Mičigenu, na kongresnom saslušanju. Vremenom, ovaj termin je postao najpoznatiji međunarodni pojam za razumevanje nasilja usmerenog prema širokom krugu pojedinaca zbog njihovog specifičnog identiteta (Bleich, 2008).

Federalno zakonodavstvo SAD zločin iz mržnje definiše kao zločin u kojem okrivljeni namerno bira žrtvu zbog njene stvarne ili prepostavljene rase, boje kože, religije,

³ Prvi zakon koji su SAD donele na federalnom nivou o zločinima iz mržnje je Zakon o Klu Klux Klanu (*Ku Klux Klan Act*) iz 1871. godine. Od tada su doneti brojni zakoni iz ove oblasti: Zakon o građanskim pravima (*Civil Rights Act*, 1968), Zakon o kontroli nasilničkih zločina i policiji (*Violent Crime Control Act and Law Enforcement Act*, 1994), Zakon o nasilju protiv žena (*Violence Against Women Act*, 1994) i Zakon *Matthew Shepard i John Byrd, Jr.* o prevenciji zločina iz mržnje (*Matthew Shepard Act*, 2009). U početku, zakonodavstvo je uglavnom bilo koncentrisano na zločine iz mržnje zasnovane na rasnoj ili etničkoj pripadnosti žrtve, a nakon donošenje Zakona o nasilju protiv žena i Zakona *Matthew Shepard*, proširen je krug zaštićenih karakteristika na rod, invaliditet i seksualnu orijentaciju.

nacionalnog porekla, etničke pripadnosti, roda, invalidnosti ili seksualne orijentacije.⁴ Normativna aktivnost na ovom polju praktično se razvijala u četiri pravca. Prvo, kroz propisivanje posebnog federalnog krivičnog dela učinjenog iz mržnje/predrasuda i mogućnosti da učinilac odgovara za dva krivična dela, delo učinjeno iz mržnje i osnovno krivično delo (npr. ubistvo izvršeno iz mržnje bi obuhvatalo optužbu za zločin iz mržnje i krivično delo ubistva). Drugi pravac je podrazumevao izricanje strožije kazne za zločin iz mržnje i bez posebne oputžbe za ovaj zločin (*Hate Crimes Sentencing Enhancement Act*, 1994).⁵ Treći pravac u normiranju bio je usmeren ka zaštiti žrtava ovog zločina i predviđao je uspostavljanje pravnih lekova koje žrtva može upotrebiti radi kompenzacije direktno od učinioца dela u građanskom postupku, bez obzira na tok krivičnog postupka. Četvrti pravac je obuhvatao donošenje Zakona o statistici zločina iz mržnje (*Hate Crime Statistics Act*, 1990) kojim su vladine agencije obavezane da prikupljaju statističke podatke o zločinima iz mržnje (Ainsworth i Bryan, 2016).

U Engleskoj i Velsu, normativno uređivanje zločina iz mržnje započinje donošenjem Zakona o zločinima i neredima (*Crime and Disorder Act*, 1998), kojim je predviđeno izricanje strožije kazne za zločine motivisane rasnim (eng. *racially aggravated offences*) i religijskim predrasudama (eng. *religiously aggravated offences*). Danas se u Ujedinjenom Kraljevstvu pravi razlika između zločina iz mržnje i incidenata iz mržnje (eng. *hate incidents*), s tim da se ovi pojmovi definišu kao bilo koji zločin ili incident gde je učiniočevo neprijateljstvo ili predrasuda protiv određene grupe ljudi determinišući faktor za viktimizaciju. Žrtva ne mora biti član određene grupe, zapravo, bilo ko može biti žrtva zločina iz mržnje. Incidenti iz mržnje su svi akti koji nemaju obeležje krivičnog dela, koji se percipiraju od strane žrtve ili bilo koje druge osobe, kao motivisani neprijateljstvom ili predrasudama zasnovanim na stvarnoj ili pretpostavljenoj rasnoj ili verskoj pripadnosti, seksualnoj orientaciji, invaliditetu, transseksualnosti, rasnoj ili etničkoj pripadnosti ili nacionalnom poreklu. Za razliku od incidenata iz mržnje, zločin iz mržnje je bilo koje krivično delo koje se percipira, od strane žrtve ili bilo koje druge osobe, da je motivisano neprijateljstvom ili predrasudom zasnovanom na istim zaštićenim karakteristikama kao i incidenti iz mržnje. Takođe, posebno se štiti jednakost na radu i zabranjuje uznemiravanje zbog seksualne orijentacije i religijskih ili drugih verovanja.

⁴ Violent Crime Control Act and Law Enforcement Act, 1994.

⁵ U SAD postoje i snažna protivljenja inkriminisanju zločina iz mržnje na osnovu uverenja da je u pitanju kažnjavanje za verbalni delikt (eng. *thought crimes*), te da se time krši ustavno pravo na slobodu mišljenja, pa i „pravo da se ne bude u pravu“. Ovo pitanje je rešeno presudom *Wisconsin v. Mitchell*. U ovom predmetu, Mitchell je podstrekavao grupu mladih Afroamerikanaca da napadnu belog dečaka. Grupa je pretukla dečaka, nakon čega je on bio u komi četiri dana. Mitchell je dobio maksimalnu kaznu od dve godine zatvora za tešku telesnu povredu, ali se suočio sa mogućnošću da mu sud izrekne kaznu zatvora od sedam godina jer je namerno izabrao dečaka za žrtvu zbog njegove rase. Mitchell je pravnosnažno osuđen na kaznu zatvora od četiri godine, a sud je zauzeo stav da je njegovo apstraktno mišljenje rezultiralo nasiljem i da se kažnjavanjem ne krši Prvi amandman, kojim je propisana sloboda mišljenja. *Wisconsin v. Mitchell*, 508 U.S. 476, 476 (1993), www.law.cornell.edu/supct/html/92-515.ZO.html, preuzeto 10.06.2017. god.

Krivičnopravna reakcija na zločin iz mržnje se manifestuje na tri načina. Najpre kao posebno krivično delo rasne i religijske mržnje⁶ i druga posebna krivična dela koja mogu biti klasifikovana kao krivična dela iz mržnje ili kroz izricanje teže sankcije za bilo koje delo koje je motivisano mržnjom. Procenu otežavajuće okolonstvi daje tužilac na osnovu postojanja dovoljnih dokaza o neprijateljstvu učinioca (College of Policing, 2014). Važno je napomenuti i Zakon o krivičnom pravosuđu (*Criminal Justice Act*) iz 2003. godine, kojim se od sudova traži da rasnu i religijsku mržnju uzmu kao otežavajuću okolnost prilikom odmeravanja kazne za bilo koje krivično delo. Posebno je predviđeno i kažnjavanje za krivična dela učinjena iz mržnje zbog nečije seksualne orientacije, transseksualnosti i invaliditeta (fizičke i mentalne onesposobljenosti).

Treba naglasiti da je policija dužna da odgovori na zločine iz mržnje, pri čemu se pravi razlika između tzv. monitorisanih i nemonitorisanih zločina iz mržnje u zavisnosti od zaštićenih karakteristika. U monitorisane zločine iz mržnje (eng. *monitored hate crime*) svrstavaju se krivična dela koja targetiraju sledeće zaštićene karakteristike: invalidnost, rasnu ili versku pripadnost, seksualnu orientaciju i transseksualnost, a policija je obavezna da u ovim slučajevima reaguje i da ih posebno evidentira. No, postoje i tzv. nemonitorisani zločini iz mržnje (eng. *non-monitored hate crime*) kojima su obuhvaćene i druge zaštićene karakteristike u opsegu od seksualnog zlostavljanja do nasilja na fudbalskim utakmicama. U ovim slučajevima policija i druge agencije su slobodne da samostalno odluče da li će odgovor na zločine iz mržnje proširiti i na druga neprijateljstva ili predrasude koji preovlađuju na njihovom području ili izazivaju zabrinutost u njihovoj zajednici.

Na području bivše Jugoslavije, regulisanje zločina iz mržnje može se posmatrati na sličan način. U Bosni i Hercegovini primenjuje se kombinovani model, prema kojem je propisano posebno krivično delo, izazivanje nacionalne, rasne i vjerske mržnje, razdora i netrpeljivosti (čl. 145a KZ BiH). Mržnja se može tretirati i kao kvalifikatorna okolnost i otežavajuća okolnost pri izricanju krivične sankcije. Tretiranje mržnje kao kvalifikatorne okolnosti predviđaju Krivični zakon Federacije BiH,⁷ Krivični zakon Republike Srpske⁸ i Krivični zakon Brčko Distrikta.⁹ Mržnju kao otežavajuću okolnost prilikom izricanja sankcije, ukoliko već nije određen kvalifikovani oblik dela, predviđaju Krivični zakon Republike Srpske i Brčko Distrikta. Krivični zakon BiH i Krivični zakon Federacije BiH u okviru opštih pravila za odmeravanje kazne predviđaju uzimanje u obzir pobude iz kojih je delo učinjeno, i tako posredno omogućavaju teže kažnjavanje za ova dela (Malićević i Vujević, 2013).

⁶ Religijska pripadnost je uvršćena u zaštićene karakteristike 2001. godine, kada je donet Zakon o antiterorizmu, zločinima i bezbednosti (*Anti-terrorism, Crime and Security Act*) i amandmanom na *Crime and Disorder Act* iz 1998. godine.

⁷ Krivični zakon Federacije BiH, „Službene novine Federacije BiH”, br. 36/2003, 37/2003, 21/2004, 69/2004, 18/2005, 42/2010, 42/2011, 59/14, 76/14 i 46/16.

⁸ Krivični zakon Republike Srpske, „Službeni glasnik Republike Srpske”, br. 49/2003, 108/2004, 37/2006, 70/2006, 73/2010, 1/2012, 67/2013 i 64/2017.

⁹ Krivični zakon Brčko Distrikta, „Službeni glasnik Brčko Distrikta”, br. 10/2003, 45/2004, 6/2005, 21/2010, 9/2013, 33/13 i 126/2016.

U Srbiji je do nedavno postojala samo jedna inkriminacija zločina iz mržnje i to kao posebno krivično delo, pod nazivom izazivanje nacionalne, rasne i verske mržnje i neterpeljivosti. Izmenama i dopunama Krivičnog zakonika iz 2012. godine, koje su stupile na pravnu snagu 1. januara 2013. godine, zločin iz mržnje je prvi put kodifikovan u srpskom krivičnom zakonodavstvu i to kao posebna okolnost za odmeravanje kazne za krivično delo učinjeno iz mržnje, osim ako mržnja nije propisana kao obeležje krivičnog dela. U pitanju je obavezna otežavajuća okolnost koju sud mora uzeti u obzir kad god se mržnja pojavljuje kao motiv izvršenja. Zaštićene karakteristike su: rasa i veroispovest, nacionalna ili etnička pripadnost, seksualna orientacija i rodni identitet.

Budući da reakcija zakonodavaca dolazi kao direktna posledica prisutnosti zločina iz mržnje, jedno od važnih pitanja u ovoj oblasti odnosi se na prikupljanje podataka o zastupljenosti ovih dela. Na prethodnim stranicama već je bilo reči o potrebi pravilnog evidentiranja zločina iz mržnje i činjenici da ovom pitanju posebnu pažnju posvećuju države, ali i OEBS, odnosno njegova Kancelarija za demokratske institucije i ljudska prava (*Office for Democratic Institutions and Human Rights, ODIHR*). Naša pažnja biće usmerena na zastupljenost zločina iz mržnje u Republici Bosni i Hercegovini i Republici Srbiji.¹⁰ Obe države su ODIHR-u podnеле zvanične podatke o zastupljenosti zločina iz mržnje, kao i nevladine organizacije, pa ćemo ih ukratko predstaviti.

Tabela 1: Zvanični podaci BiH o zločinima iz mržnje

Godina	Zločini iz mržnje prijavljeni policiji	Procesuirani zločini iz mržnje	Osuđeni učinoci za zločine iz mržnje	O podacima
2015	24	12	3	Pad u broju prijavljenih slučajeva pripisuje se novom načinu izveštavanja o prikupljenim podacima. Oficijalni podaci obuhvataju i incidente govora iz mržnje.
2014	200	36	23	Tačan broj policijski registrovanih slučajeva zločina iz mržnje nije poznat. Broj prijavljenih zločina iz mržnje je rezultat zvanične procene bazirane na policijskim i NVO informacijama.
2013	350	77	88	Podaci obuhvataju i podsticanje na zločine iz mržnje.
2012	Nisu dostupni	Nisu dostupni	Nisu dostupni	
2011	Nisu dostupni	Nisu dostupni	Nisu dostupni	

* U izveštaju se precizno ne navodi šta tačno procesuirani ("krivično gonjeni") zločini iz mržnje označavaju. Prepostavljamo da se pojmom odnosi na zločine iz mržnje za koje je podignuta optužnica

¹⁰ ODIHR, *Hate Crime Reporting Bosnia and Herzegovina*, <http://hatecrime.osce.org/bosnia-and-herzegovina?year=2015>, preuzeto 12.09.2017.

Tabela 2: Incidenti iz mržnje prema izveštaju nevladinih organizacija u BiH

Incidenti iz mržnje prema predrasudama	Napadi protiv osoba		Napadi protiv imovine
	Nasilni napadi	Pretnje	
Rasisam i ksenofobija	2	0	3
Predrasude prema muslimanima	0	6	9
Predrasude prema hrišćanima i drugim religijama	0	0	4
Predrasude prema seksualnoj orientaciji i rodnom identitetu	5	4	1
Ukupno	7	10	17

Na osnovu prezentovanih podataka možemo zaključiti da prikupljanje i obrada podataka o zločinima iz mržnje nije zasnovana na preciznim kriterijumima jer obuhvata i govor iz mržnje, nema podataka o vrsti učinjenih krivičnih dela i društvenim grupama koje su njima pogođene. Evidentno je da precizne policijske evidencije ne postoje, već se podaci o broju prijavljenih zločina iz mržnje daju na osnovu procena policije i nevladinih organizacija. Broj procesuiranih zločina iz mržnje u odnosu na broj prijavljenih u periodu od 2013-2015. godine je značajno manji i kreće se od 22% u 2013, 18% u 2014. i 50% u poslednjoj posmatranoj godini. Broj osuđenih lica za zločine iz mržnje u odnosu na broj procesuiranih kreće se od 114,28% u 2013,¹¹ 63,88% u 2014. do 25% u 2015. godini. Konačno, u posmatranom periodu, dve godine nikakvi podaci o ovom fenomenu nisu ni bili dostupni. Prema raspoloživim podacima nevladinih organizacija, najzastupljeniji su napadi na osobe, koji su motivisani predrasudama zbog seksualne orientacije i rodnog identiteta, dok su napadi na imovinu u najvećem broju slučajeva motivisani predrasudama prema pripadnicima muslimanske veroispovesti.

U Srbiji, podacima o zločinima iz mržnje, takođe raspolaže ODIHR na osnovu redovnih izveštaja koje mu upućuju zvanični organi i nevladine organizacije (ODIHR, 2015).¹²

¹¹ Prema podacima ODIHR-a za 2013. godinu, veći je broj osuđenih lica u odnosu na broj procesuiranih, a objašnjenje za ovakve rezultate nije ponuđeno. Verovatno su brojem procesuiranih lica obuhvaćeni slučajevi iz prethodnih godina.

¹² ODIHR, *Hate Crime Reporting Serbia*, <http://hatecrime.osce.org-serbia?year=2015>, preuzeto 12.09.2017.

Tabela 3: Zvanični podaci Srbije o zločinima iz mržnje

Godina	Zločini iz mržnje prijavljeni policiji	Procesuirani zločini iz mržnje	Osuđeni učinioci za zločine iz mržnje	O podacima
2015	79	7	19	Podaci obuhvataju i podsticanje na zločine iz mržnje, govor mržnje i diskriminaciju.
2014	87	21	14	Podaci obuhvataju podsticanje na zločine iz mržnje, govor mržnje i krivična dela kojima se povređuje sloboda veroispovesti.
2013	64	24	16	Podaci obuhvataju i podsticanje na zločine iz mržnje.
2012	36	39	37	Podaci obuhvataju i podsticanje na zločine iz mržnje
2011	39	36	24	Podaci obuhvataju i podsticanje na zločine iz mržnje

Tabela 4: Incidenti iz mržnje prema izveštaju nevladinih organizacija u Srbiji

Incidenti iz mržnje prema predrasudama	Napadi protiv osoba		Napadi protiv imovine
	Nasilni napadi	Pretnje	
Rasisam i ksenofobija	2	0	7
Predrasude prema Romima	1	0	2
Predrasude prema muslimanima	0	0	1
Predrasude prema hrišćanima i drugim religijama	0	0	2
Predrasude prema seksualnoj orijentaciji i rodnom identitetu	6	0	0
Ukupno	9	0	12

Na osnovu prezentovanih podataka možemo zaključiti da prikupljanje i obrada podataka o zločinima iz mržnje obuhvata i govor iz mržnje, podsticanje na zločine iz mržnje, diskriminaciju i povredu slobode veroispovesti. Kao u slučaju BiH i ovde nema podataka o vrsti učinjenih krivičnih dela i društvenim grupama koje su njima pogodene. Od ukupnog broja prijavljenih zločina iz mržnje, broj procesuiranih slučajeva u periodu od 2011-2012. godine je veliki i kreće se od 92,31% u 2011 do 108,33%¹³ u 2012. U naredne tri godine beleži se pad procesuiranih slučajeva (37,5% u 2013, 24,14% u

¹³ Prema podacima ODIHR-a za 2012. godinu, veći je broj procesuiranih lica u odnosu na broj prijavljenih, s obzirom da prijavljeni slučajevi obuhvataju i govor iz mržnje i povredu slobode veroispovesti (krivično delo povreda slobode ispovedanja vere i vršenja verskih obreda, čl. 131 KZS).

2014. i 8,86% u 2015. godini). Broj osuđenih lica za zločine iz mržnje u odnosu na broj procesuiranih kreće se od 66,66% u 2011, 94,87% u 2012, 66,66% u 2013. i 2014. godini i 271,43%¹⁴ u 2015. godini. Prema raspoloživim podacima nevladinih organizacija, najzastupljeniji su napadi na osobe, koji su motivisani predrasudama zbog seksualne orientacije i rodnog identiteta, dok su napadi na imovinu u najvećem broju slučajeva motivisani rasnim predrasudama i ksenofobiom.

3. Najbolja policijska praksa u odgovoru na zločin iz mržnje

Odgovor države na zločine iz mržnje, pored zakonodavne delatnosti i razvijanja adekvatne metodologije za prikupljanje i obradu podataka o ovim zločinima, podrazumeva definisanje preciznih smernica za njihovu istragu i obuku nadležnih organa za postupanje prema žrtvama zločina iz mržnje. Posebna pažnja poklanja se policijskim aktivnostima, s obzirom da se krivična dela prijavljuju policiji i da prve korake u pravcu otkrivanja i razjašnjavanja krivičnog dela sprovodi upravo ovaj organ. Najveći broj država definiše standardne operativne procedure za postupanje policije u slučajevima zločina iz mržnje, kao što su SAD, u kojima su pod okriljem FBI-a donete Smernice za prikupljanje podataka o zločinima iz mržnje i priručnik za obuku (eng. *Hate Crime Data Collection Guidelines and Training Manual*). Slično je i u UK gde su definisane Operativne smernice za zločine iz mržnje (eng. *Hate Crime Operational Guidance*) ili u Hrvatskoj gde postoji Protokol o postupanju u slučaju zločina iz mržnje, koji na celovit način obrađuje ne samo obaveze nadležnih organa koji učestvuju u otkrivanju, postupanju i praćenju postupaka vođenih zbog zločina iz mržnje, već i način i sadržaj saradnje i ostale aktivnosti i obaveze nadležnih organa.

Dokumenti ovog tipa, kao ciljeve donošenja, najčešće ističu: izgradnju poverenja žrtava i svedoka u cilju prijavljivanja zločina iz mržnje; osiguranje adekvatne identifikacije i pravilnog evidentiranja zločina iz mržnje; osiguranje efikasnog inicijalnog odgovora policije na ove zločine i obezbeđivanje prikladnog nivoa zaštite i osnaživanja žrtava; osiguranje da istrage i procesuiranje ovih zločina budu temeljno sprovedene i u skladu sa pravilima postupanja prema žrtvama i svedocima i osiguranje pravilnog identifikovanja i efikasnog reagovanja na probleme u društvenoj zajednici korišćenjem multisektorske saradnje (Wiltshire Police Force, 2016).

Policaci koji rade na ovim slučajevima trebalo bi da poseduju određene osobine, kao što su brižnost, saosećajnost, tolerantnost, da održe neosuđujući stav tokom istrage i da poznaju opšte elemente ovog krivičnog dela i predrasude koje motivišu učinioce. Trebalo bi da budu svesni posledica koji zločini iz mržnje ostavljaju na primarne žrtve, njihovu porodicu, druge pripadnike društvene grupe kojoj žrtva pripada, ali i šиру zajednicu.

U postupanju sa žrtvama zločina iz mržnje, uloga službenika koji prvi odgovaraju na krivično delo (eng. *first responders*) je ključna. Prvi utisak o državi žrtva stiče kroz reagovanje policije, a on je može udaljiti ili približiti sistemu. Udaljavanje žrtve može dovesti

¹⁴ Podaci ODIHR za 2015. godinu ukazuju na veći broj osuđenih u odnosu na broj procesuiranih lica, bez objašnjenja ove pojave.

do povlačenja žrtve, usporavanja istrage i razviti nepoverenje prema policiji, što doprinosi povećanju tamne brojke viktimiteta/kriminaliteta. U suprotnom, otvaraju se kanali komunikacije i osigurava potraga za učiniocem u pravom pravcu (Bouman, 2003).

Jedan od najvažnijih policijskih zadataka je prijem prijava o zločinima iz mržnje. Prilikom prijavljivanja dela, policijski službenik bi trebalo da kroz razgovor sa žrtvom prikupi što više informacija i da ih pravilno dokumentuje. Naročito je važno proveriti da li je žrtva ponovo viktimizovana i dobiti što potpuniji opis krivičnog dela i učinioца, kao i informacije o mestu njegovog boravišta. Korisno je zabeležiti sve detalje o mestu izvršenja dela i svedocima događaja, informacije koje su neophodne za procenu postojanja neposredne opasnosti po žrtvu. Tokom razgovora, policijski službenik će na osnovu svih raspoloživih podataka proceniti da li je potrebno prisustvo posebnog osoblja, kao što su vatrogasci, uviđajna ekipa i sl. i bezbednosne rizike po policijske službenike i drugo osoblje koje se nalazi na mestu događaja (Wiltshire Police Force, 2016).

Sledeći značajan korak na putu adekvatnog odgovora policije na zločin iz mržnje je njegovo pravilno identifikovanje. U tom cilju se preporučuju konsultacije sa nadređenim policijskim službenicima/ekspertima u ovoj oblasti uz poštovanje lanca komandovanja (eng. *chain of command*). Definisana su i pitanja koja mogu pomoći u identifikaciji ovog dela, kao što su:

1. Da li žrtva pripada targetiranoj društvenoj grupi/klasi?
2. Da li je više učinilaca učestvovalo?
3. Da li žrtva i učinilac pripadaju različitim društvenim grupama?
4. Da li bi se incident dogodio da žrtva i učinilac pripadaju istim društvenim grupama?
5. Da li su se na istom/sličnom mestu već dogodili drugi incidenti?
6. Da li su se drugi incidenti događali u slično vreme?
7. Da li je vreme izvršenja dela značajno za mržnjom motivisane grupe?
8. Da li je žrtva član zaštićene grupe koja je manjinska u odnosu na druge društvene grupe u susedstvu?
9. Da li je učinilac verbalno, pisano ili konkludentno izražavao predrasude?
10. Da li je učinilac koristio predmete ili simbole kojima se izražavaju predrasude i da li se oni mogu pronaći na mestu događaja? (Bouman, 2003)

Nakon pravilnog identifikovanja zločina iz mržnje, policijski službenik bi trebalo da utvrdi motivaciju učinioца. Za pravilno utvrđivanje motivacije neophodno je poznavanje klasifikacije učinilaca ovih dela, koji se mogu svrstati u pet kategorija:

- a) Učinioци koji „traže uzbuđenje“ (eng. *thrill seeking*) – to su mladi ljudi, koji vrše ovaj zločin iz pukog zadovoljstva; njihove mete nisu poznate nikom izvan grupe koju predstavljaju; najčešće pišu grafite nabijene mržnjom i preuzimaju verbalne ili fizičke napade.
- b) Organizovani učinioci (eng. *organized*) – motivisani su potrebom da izraze svoju duboku ozlojeđenost protiv, uglavnom, manjinskih grupa; ugledaju se na vođu,

koji bi ih organizovao i ohrabrio da delaju (npr. skinheads).

- c) Misionarski učinioci (eng. *missionary*) – obično se poistovećuju sa vođom ili nekim moćnim; oni teže da svet oslobole “đavola” tako što ubijaju pripadnike prezrenih grupa (npr. Hitlerove pristalice).
- d) Reaktivni učinioci (eng. *reactive*) – uobičajeno pokazuju nedostatak tolerancije za pojedince iz drugih društvenih grupa, a štite i brane ono što im pripada (državu, zajednicu, susedstvo, školu, crkvu i dr.) od autsajdera (npr. prosečni građani koji brane svoju rasu od druge rase).
- e) Učinioci sa konfliktnim identitetom (eng. *identity conflicted*) – motivisani su sopstvenom mržnjom ili sopstvenom zaštitom; oni napadaju mete sa kojima dele zajednička svojstva ili karakteristike (npr. homoseksualac koji napada druge homoseksualce) (Bouman, 2003).

Poznavanje ove klasifikacije učinilaca, značajnih datuma (npr. Hitlerov rođendan i sl.), određenih simbola ili obrazaca prethodnih aktivnosti karakterističnih za određenu grupu može biti od pomoći u istrazi.

Prilikom izlaska na mesto događaja, policija mora sprečiti eskalaciju nasilja, uhapsiti učinioca i prikupiti sve materijalne dokaze, uz pažljivo i senzibilisano postupanje prema primarnoj žrtvi i okolnoj zajednici. Zbog toga je vršenje uviđaja od izuzetne važnosti, kao i očuvanje integriteta materijalnih dokaza kako bi mogli biti korišćeni u krivičnom postupku (Žarković, Bjelovuk i Kesić, 2012).

Policijski službenici koji postupaju u slučajevima zločina iz mržnje moraju biti svesni da su ovi zločini nasilnički i traumatizujući, a njihove žrtve posebno ranjive. Žrtve se često osećaju degradirano, izolovano, uplašeno, sumnjičave su prema drugima, bespomoćne i depresivne. Neke žrtve dožive tešku traumu i poriču sve što je vezano za zločin. Neretko žrtve i njihove porodice osećaju emocionalnu uznemirenost duži vremenski period, što predstavlja opterećenje i za porodicu, ali i za zajednicu.

Pored uviđaja, i sama žrtva je značajan izvor dokaza. Zbog toga se preporučuje obavljanje razgovora sa žrtvom tokom kojeg je “slušanje važnije nego pričanje” (Bouman, 2003). Policajac koji vodi intervju mora raspolagati odgovarajućim komunikacijskim veštinama, pre svega veštinom slušanja; umeće empatije, koje uključuje veštinu prepoznavanja emocionalnih stanja druge osobe i umeće komuniciranja s toplinom; iskrenost, odnosno otvorenost za komunikaciju, spremnost da na žrtvina pitanja odgovara iskreno, bez davanja obećanja koja ne može ispuniti i poštovanje, koje podrazumeva prihvatanje osobe onakvom kakva ona zaista i jeste, bez moralnog ocenjivanja i bez okrivljavanja (Simeunović-Patić, Kesić, 2016). Razgovor sa žrtvom bi trebalo obaviti nasamo, uz mogućnost prisustva osobe od poverenja, što može umirujuće delovati na žrtvu. Ukoliko je žrtvi potrebna pomoć prevodioca ili tumača, treba joj obezbediti tu pomoć. Pitanja treba postavljati polako i ostaviti dovoljno vremena žrtvi da odgovori ili da se prisjeti važnih detalja. Policijski službenik nikada ne treba da pokaže nestrpljenje ili da se prepire sa žrtvom. Veoma je važno dobiti iskaz o svim detaljima kritičnog događaja, o rečima ili postupcima koje je koristio učinilac i sve dokumentovati. Na kraju, policajac bi trebalo da upozna žrtvu sa službama koje joj mogu pružiti pomoć i podršku.

Najzad, policijski službenici mogu delovati kao oficiri za vezu između svoje službe i zajednice i edukovati njene pripadnike o zločinima iz mržnje, obučiti ih da prepoznaju ova dela i sarađuju sa policijom umesto da se upuštaju u osvetničke poduhvate. Rad sa zajednicom podrazumeva i učestvovanje u rešavanju problema određenih zajednica i pružanje pomoći u koordinaciji kritične službe podrške za primarne i sekundarne žrtve. Budući da u Srbiji ne postoji posebni protokoli za postupanje policije u slučajevima zločina iz mržnje, prezentovana rešenja i smernice bi mogli da posluže kao primeri dobre prakse.

4. Zaključak

Zločini iz mržnje predstavljaju veoma opasna krivična dela čijim vršenjem se ne atakuje samo na konkretnu žrtvu, već i na širu zajednicu, pa i društvo u celini. Veoma često su uvod u oružane sukobe užih ili širih razmera. Oni nisu fenomen novog doba, ljudsko društvo ih prepoznaje i pamti od najranijih istorijskih perioda. Manifestovali su se, kao i danas, u različitim oblicima, od proganjanja prvih hrišćana, preko stavljanja čitavih etničkih grupa van zakona, poput Jevreja, ubistava homoseksualaca, do lišavanja osnovnih ljudskih prava Palestinaca. Nijedno društvo, ma kako razvijeno bilo, nije imuno na zločine iz mržnje. Zato su oni i danas naša realnost i zahtevaju odlučan i jasan odgovor države.

U odgovoru države na zločine iz mržnje, zakonsko regulisanje je samo prvi korak. Nakon toga neophodno je definisati posebne protokole ili smernice za istraživanje i procesuiranje ovih krivičnih dela, obučiti nadležne organe da pravilno prepoznaju i istraže zločine iz mržnje i senzibilisati ih za postupanje sa njegovim žrtvama. Na kraju, ali ne i manje važno, treba uspostaviti evidencije ovih krivičnih dela i njihovih učinilaca u cilju suprotstavljanja i preveniranja zločina iz mržnje.

POPIS LITERATURE

- Ainsworth, S., Bryan, N. (2016). Hate Crime Regulation and Challenges, *The Georgetown Journal of the Gender and the Law*, vol. 17, 303-323.
- Bleich, E. (2008). *Responding to Racist Violence in Europe and the United States*. U J. Goodey & K. Aromaa (Eds.), *Hate Crime, Papers from the 2006 and 2007 Stockholm Criminology Symposiums* (str. 9-15). Helsinki, European Institute for
- Crime Prevention and Control, affiliated with the United Nations.
- Bouman, W. (2003). Best Practices of a Hate/Bias Crime Crime Investigation, *FBI Law Enforcement Bulletin*, 21-25.
- College of Policing (2014). *Hate Crime Operational Guidance*. Dostupno na: www.college.police.uk/What-we-do/Support/.../Hate-Crime-Operational-Guidance.pdf, preuzeto 10.08.2017.

- Levine, J., McDevitt, J. (2008). *Hate crimes*. U *The Encyclopedia of peace, violence and conflict*, drugo izdanje (str. 2). Amsterdam: Academic Press.
- Lučić-Čatić, M., Bajraktarević-Pajević, D., Kavazović, M., Bojanović, N. (2016). *Hate Crime or Hate Speech: Judiciary Practice in Bosnia and Herzegovina*. U D. Kolarić (Eds.) *Thematic Conference Proceedings of International Significance "Archibald Reiss Days"* (str. 421-432). Beograd: Kriminalističko-polička akademija.
- Lučić-Čatić, M., Bajrić, A. (2013). *Procesuiranje kaznenih djela počinjenih iz mržnje u Bosni i Hercegovini. Perspektiva tužitelja*. Sarajevo: "Analitika", Centar za društvena istraživanja.
- Maljević, A., Vujević, S. (2013). *Vodič za procesuiranje krivičnih djela počinjenih iz mržnje u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: "Analitika", Centar za društvena istraživanja.
- ODIHR (2016). *Hate Crime Reporting Bosnia and Herzegovina*. Dostupno na: <http://hatecrime.osce.org/bosnia-and-herzegovina?year=2015>, preuzeto 12.09.2017.
- ODIHR (2016). *Hate Crime Reporting Serbia*. Dostupno na: <http://hatecrime.osce.org-serbia?year=2015>, preuzeto 12.09.2017.
- Petrušić, N. (2012). Civil Law Instruments for the Suppression of Hate Speech that Spreads Through the Media – Substantive and Procedural Aspects, *Proceedings of the Faculty of Law in Niš*, no. 61, 75-95.
- Simeunović-Patić, B., Kesić, T. (2016). *Kriminalistička viktimologija*. Beograd: Kriminalističko-polička akademija.
- 13. Wiltshire Police Force (2016). *Wiltshire Police Force Policy and Procedure - Hate Crime*. Dostupno na: www.wiltshire.police.uk/.../policies-and-procedures/crime...hate-crime-policy/file, preuzeto 10.09.2017.
- *Wisconsin v. Mitchell*, 508 U.S. 476, 476 (1993). Dostupno na: www.law.cornell.edu/supct/html/92-515.ZO.html, preuzeto 01.08.2017.
- Žarković, M., Bjelovuk, I. i Kesić, T. (2012). *Kriminalističko postupanje na mestu događaja i kredibilitet naučnih dokaza*. Beograd: Kriminalističko-polička akademija.

Podaci o autorima

prof. dr Tanja Kesić
Kriminalističko-poličijska akademija, Beograd
tkesic8@gmail.com

doc. dr Ivana Bjelovuk
Kriminalističko-poličijska akademija, Beograd
ivana.bjelovuk@kpa.edu.rs

prof. dr Milan Žarković
Kriminalističko-poličijska akademija, Beograd
milan.zarkovic@kpa.edu.rs